

Vígh István

Pasarét története

A Budapestre vonatkozó régi feljegyzések nagyon ritkák és hiányosak. A történelem viharai a tatárjárástól a második világháborúig nem kímélték a köz- és magánlevéltárak, könyvtárak gyűjteményeit. Budára – így Pasarétre is – a ritka középkori források mellett a régészeti és a meglévő építészeti emlékekre hivatkozhatunk. Mivel Pasarét csak a XIX. század legvégétől kezd beépülni és ez a folyamat a XX. század közepére befejeződik, ezért a beépítés írott és anyagi emlékei nagyjából fennmaradtak és kutathatók.

Természetföldrajza

Pasarét (Nagy-Budapest megalakulása, 1950 óta) Budapest legnagyobb kerületében, a II. kerületben található, mely természet-földrajzilag a Budai hegység szerves része. Kialakulása, története és gazdasága elválaszthatatlan a helyi domborzati viszonyoktól és a környező városrészekétől.

Topográfiailag Pasarét a délkeleti folyásirányú Ördög-árok patak kiszélesedő völgye az Apáthy szikla aljától a Városmajorig a Hűvösvölgyi út és a Pasaréti út párhuzamos ölelésében. Az Ördög-árok Buda legfontosabb vízgyűjtőjeként Nagykovácsinál ered és a Döbrentei térnél -az Akadémiától csatornázva- folyik a Dunába. A Budai hegyek friss levegője is e patak mentén áramlik a belváros felé.

Pasarét szomszéd városrészei északról: Rézmál, Törökvész, Lipótmező, délről: Városmajor, Kútvölgy, Virányos, Szép Ilona, Kurucles. Talajtani szempontból a dombos Kútvölgyön, Szép Ilonán, Kuruclesen, Lipótmezőn, Törökvészen, Rézmálon a budai márgán és a kiscelli agyagon barna erdőtalaj, míg a közöttük elterülő mélyebb Pasaréten réti és öntéstalaj található.

A Városmajortól a Lipótmezőig hosszan elnyúló sűrű keresztutcás villanegyed határa a következő: „Szerb Antal utca a Hűvösvölgyi úttól- Páfrányliget utca- Csalán út- Battai út- Cirok utca- Pasaréti út- Radna utca- Herman Ottó utca- Lórántffy Zsuzsanna út- Lórántffy Zsuzsanna lépcső- Szilágyi Erzsébet fasor- Hűvösvölgyi út a Szerb Antal utcáig.”(1)

Névéredete

Pasarét mai nevét Döbrentei Gábor 1847-es dülőkeresztelője alkalmával kapta, - ahol is Buda akkori német városrész neveit szépítették, magyarították- az addigi Sauwiesen (Disznórét) és Schmalzbergel (Zsírdomb) név helyett Abdulrahman, az utolsó török budai pasa emlékére. Más vélemény szerint az Ördög-árok melletti zombékos területet szerbül pasaként, németül Riedként nevezték, és a két szó egymás mellé kerülve adta a Pasarét nevet. (2) Én ezt mindenképpen elvetném, egyrészt mivel akkoriban a környéken minden helynév német és nem délszláv eredetű volt, másrészt a legelő, rét szónak a szerb megfelelője a pasaci.

Történelem és építészet

Pasarét őskori történetéről sajnos régészeti emlékek hiányában semmit sem tudunk, de valószínű, hogy az ingoványos völgy az őskori ember és állatvilág számára veszélyei miatt lakhatatlan volt. A Kr.u. III.- IV. századi római kori villa rustica temetőjének gazdag

leletanyaga is a magasabban fekvő Zsírdombon, a volt Drasche-téglagyár (ma Vasas sportcentrum) területéről került elő 1863-ban.(3)

A későbbi honfoglaló magyarság is a nyéki és a Ferenc-halmi dombokra települt, legelőnek, kaszálónak hagyva meg az Ördög-árok völgyét. (4)

A tatárjárást követően kiépülő Budai vár, és a királyi udvar XIII. sz. végi Budára költözése magával vonta az udvari szolgálónép letelepedését a közeli Budai hegyekbe. Ilyen település volt a Budai várból a Pasaréten-Hűvösvölgyön át megközelíthető Solymár, Nagykovács és Hidegkút, melyek közül az előbbieken a királyi solymászok és fegyverkovácsok, az utóbbin a királyi hadizénészek kaptak letelepedési engedélyt. Ekkoriban Pasarét és környéke le egészen a mai Margit körülig a Duna parti Felhévíz nevű település Szent István ispotályos keresztes kanonokrend Szent Kereszt perjelségének a birtoka volt. (5)

A XIII. sz. végén Kunc ispán budai bíró bérlő a környéket a felhévízi egyháztól. Majorságának központja a mai Szent Ilona városrész dombján volt található. Innen irányította a szőlőművelésen és gabonatermesztésen alapuló mintagazdaságát a mindenkori bérlő. (6) A XV. sz.-ra a Kunc majort budai patríciusok, majd a XV. sz. közepétől Erzsébet anyakirályné és a király birtokolta a nyéki királyi vadaskerttel együtt. Ennek a vadaskertnek a központja, a vadászkastély a mai Fekete István utcában volt és igen nagy területtel bírt (a mai Kuruclestől a Lipótmezőn át a hűvösvölgyi Nyékig). Magát a vadászkastélyt a régészek szerint már Zsigmond király idején kezdik építeni, de fénykorát Mátyás király és a Jagellók alatt élte. (7) Szulejmán szultán hadjárat naplójában a mohácsi csata után, a vadászkastélyba tartva 1526. szeptember 7.-i bejegyzéssel két dicsérő mondatot szentel Pasarét környékének. Az ezután következő török időkben az Ördög-árok völgye a Kovacsina jolu (Hűvösvölgyi út) mellett a Kút völgy aljában lévő Veli bej réjtje néven a budai pasák kaszálója volt.(8) A török 145 éves uralma alatt Pasarét környékén két fontos esemény említhető:

- 1599 augusztusában a tizenöt éves háború egyik epizódjaként itt fogták el a magyar hadak Dev (Ördög) Szulejmán budai pasát,
- 1686 augusztusában pedig a Látó-hegyről leereszkedő török az Ördög-árok mentén háromszor kísérelt meg segélycsapatokat -sikertelenül- bejuttatni a császári csapatok által ostromlott Budai várba.

A Budai hegyekbe a XVIII. sz.-tól német telepesek jönnek a szőlő-és bortermelés római és középkori hagyományait feleleveníteni. Ekkor kapják a budai részek a már a bevezetőben említett német neveiket. A II. kerület ekkori neve a Városmajortól kezdve Országút külterület. A mérnöki tervtár adataiból az derül ki, hogy a Disznórétet az Ördög-árok patakot szabályozva 1820-ban feltöltik és így kukoricatermesztésre alkalmassá teszik. 1847-ben történik a „dülőkeresztelő”(9), és ekkortájt kezdődik meg a Drasche Henrik féle téglagyár működése is (1868-ig, amikor is felveszi a Kőszénbánya és Téglagyár Társulat, Pesten nevet, egészen 1932-ig, a gyár csődbe menéséig).

Pest, Buda, és Óbuda 1873 egyesülése után Budapest világvárossá fejlődéséhez szükség és igény volt a külterületek beépítésére. Ehhez korszerű közlekedés kellett. Már 1869-ben megindul a lóvasút Zugliget irányába, majd ennek szárnyvonalaként 1903-ban a villamos a Hűvösvölgybe, mely az erdei turista vonalból a XX. sz. közepére fő tömegközlekedési úttá nőtte ki magát. A Pasaréti téri végállomású 5-ös busz 1930-as rendszerbe állítása óta a főváros egyik legrégebbi autóbuszjárata. A közút hálózat fejlesztéséhez a már az ókortól meglévő Hidegkúti út (ma Hűvösvölgyi út) mellett a Pasaréti út kiépítése és az Ördög-árok befedése kellett, melyek 1899-re illetve 1877-re meg is valósultak. A pasaréti kertés, nyaraló és

villaövezet kiépülése a Házmán utca 1900-as kialakításával és a Pasaréti, Hidegkúti út villáinak megépülésével kezdődött (pl. a Hűvösvölgyi út 85. alatti Márkus Emília, és a 87. alatti Herczeg Ferenc -1912-ben épült- villák). Azonban az első épület -ha a Trombitás és a Lórántffy utca környékének 1880-as beépítését nem számítjuk- a városrészünkben már 1897-re megépült.(10) Ez volt az Ottlik Géza által is megírt híres Bocskai Hadapródiskola (később Bólyai Katonai Műszaki Akadémia), mellette jobbra is, balra is széles sávban gyakorlótérrel.

Az első világháború után a 20-as, 30-as években a gyakorlótérek helyén eklektikus és bauhaus stílusú házakkal új utcákat avattak fel. Két neves épületegyüttes is helyet kapott ekkor a volt gyakorlótérek házai mellett:

- a második legnagyobb hazai filmgyár a Star a Pasaréti út és a Ditró utca kereszteződésében (az 1990-es évek elejéig a MAFILM szinkronstúdiói voltak),
- és a Ditró utca másik oldalán a Pénzügyi Tisztviselők Budagyöngye SC sportlétesítményei (1950-től a Pénzügyőr SE labdarúgópanyája).

A belvároshoz viszonylag közel eső és kiválóan megközelíthető Pasarét ekkor, a két háború között épült be teljesen:

- A világgazdasági válság idején, (1931) a késő bauhaus stílusú Napraforgó utcai villatelep (védett).(11)
- A Lukóy-villa a Batai lépcső 12/a alatt (védett).
- A Pasaréti téri (1937) novecentós autóbusz-végállomás a római katolikus templommal és rendházzal (védett).(12)
- A Torockó téri református templom.
- A Pasaréti út, Szilágyi Erzsébet fasor, Hűvösvölgyi út és a keresztutcák számos lakóháza.
- A Budapesti Budai Torna Egylet (az 1869-ben alakult Széna téri BTE) székháza és sporttelep (1940) a volt Drasche téglagyár helyén (1947-től Vasas sporttelep).

A második világháború orosz ostroma sem kímélte városrészünket, sőt itt állt a frontvonal a legtovább, egészen 1945. február 11.-éig. A 3. Ukrán Front X. Gárda lövész hadteste -1944. december 25.-én- elsőként nyomult be Budára a Hűvösvölgyi úton (40 éven keresztül Vörös Hadsereg útja) le, egészen az új János kórház vonaláig. Itt az oroszok útját február elejéig az Egyetemi Rohamzászlóalj akasztotta meg (több elesett egyetemistát temettek el a BBTE pályáján).

A Budát védő fasiszta egységek 1945. február 11.-ei kitörése is főképp az Ördög-árok völgyén át történt. (Az Akadémia előtti csatorna kijáratánál fogták el a Budát védő erők parancsnokát Pfeffer von Wildenbruch SS vezérezredest vezérkarával együtt.)(13)

1950-es évekbeli újjáépítés során a Rendszerváltásig csak középületek születtek városrészünkben:

- Szabó Lőrinc két-tannyelvű általános iskola és gimnázium.
- Budagyöngye bevásárlóközpont.
- PSE székház.

A Rendszerváltást követően újra beindult a lakóházak, villák építése a még meglévő foghíjtelkeken.

1999-re fejeződött be az 56-os villamos vonalrekonstrukciója a régi mintára készült fa megállóépületekkel, és ekkor épült ki az Ördög-árok mentén a Dunai parti után Budapest második leghosszabb bicikli útja, valamint a sportélet megélénkülését jelzi a Hidász utcai Honvéd Lovarda megnyitása is.

2003-ban avatták fel a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Hűvösvölgyi úti részlegét (a már említett Márkus villában), városrészünk jelenleg egyetlen közkönyvtárát.

A közeljövő fejlesztéseiben szerepel:

- a 2007-re átadásra kerülő Filmművészeti Múzeum a volt Star filmgyár megmaradt régi épületében,
- a Vasas sportcentrum teljes megújulása,
- és a Hűvösvölgyi út megnövekedett átmenő forgalmának a Budapestet megkerülő M0-ás autópályára való terelése.

Kulturális értékek

Végül néhány, -a történeti részből kimaradt- városrészünkben található kulturális, gasztronómiai, természeti értékre szeretném még felívni az olvasó figyelmét:

- o Nagykövetségek: Bosznia és Hercegovina/Nagyajtai utca,
Marokkó/Sodrás utca.
- o Szobrok, emléktáblák: Gábor Áron emlékmű/Szilágyi Erzsébet fasor,
Németh László szobor/a Vasas pályánál,
Mária kút/a Pasaréti tér közepén,
Hentzi szobor/az Akadémia udvarán állt 1899 és 1918 között,
Raul Wallenberg szobor/Szilágyi Erzsébet fasor,
Napraforgó közti emlékoszlop,
Jávor Pál emléktábla/Pasaréti út elején,
Szabó Lőrinc emléktábla/Volkman utca,
- Pasaréten lakott még:
Herceg Ferenc író/Hűvösvölgyi út 87,
Szerb Antal író/Torockó utca 9/a,
Márkus Emília színésznő és veje Vaclav Nizsinszkij
táncművész/Hűvösvölgyi út 85.
- Kertek: Lórántffy utca 5. szám alatti XIX. sz. végi kert,
Hűvösvölgyi úti és Szilágyi Erzsébet fasori gesztenyefasor.
- Civil egyesület:Pasaréti Polgárok Köre/1990-ben alakult független szerveződés.
Célja a sport és kulturális élet emelésével közelebb hozni az itt élőket és a természeti és építészeti értékeinket megőrizni.
- Jelenleg működő éttermek: Finác/PSE székház,
Budagyöngye bevásárlóközpont alagsorában több egység,
Matteo pizzéria / Pasaréti tér,
Lugas étterem /Szilágyi Erzsébet fasor.

Jegyzetek

- (1) Budapest teljes utcanév lexikon, Bp. 1998. 45. o.
- (2) Budapest lexikon II, Bp. 1993. 283. o.
- (3) Radnóti Aladár :Buda régészeti emlékei, In: Budapest műemlékei I. Bp, 1955. 26-27. o.
- (4) Nagy Tibor: Budapest története az őskortól a honfoglalásig, In: Budapest története I. Bp. 1973. 210. o.
- (5) Győrffy György: Budapest története az Árpád-korban, In: Budapest története I. Bp. 1973. 316. o.
- (6) Győrffy György: i.m. 316. o.

- (7) Kubinyi András: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig, In: Budapest története II. Bp. 1973. 21. o.
- (8) Fekete Lajos-Nagy László: Budapest története a török korban, In: Budapest története II. Bp. 1973. 357-358. o.
- (9) Budapest lexikon I. Bp. 1993. 352. o.
- (10) I. m. 520. o
- (11) Pasarét és környéke-építészeti séták, szerk. Varga Mihály, Bp. 2000. 28.o.
- (12) I. m. 24-25. o.
- (13) Budapest története V. Bp. 1980. 609. 618. o.

Szerző: VIGH ISTVÁN
Budapest. 1021. Versec sor 8/b
Tel:20/535-9379
E. mail: kkistoth@freemail.hu